

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-
педагогічної роботи

А. В. Пантелеймонов_

“ _____ ” _____ 20__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історична географія та краєзнавство

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ бакалавр _____

галузь знань _____ 03 гуманітарні науки _____
(шифр і назва)

спеціальність _____ 032 Історія та археологія _____
(шифр і назва)

освітня програма _____ 032 Історія та археологія _____
(шифр і назва)

спеціалізація _____ Історія та археологія _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет _____ Історичний факультет _____

2018 / 2019 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою історичного факультету

(інституту, центру)

“ 15 ” _____ червня _____ 2018__ року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Куделко Сергій Михайлович, к. іст. наук, проф.;
Павлова Ольга Григорівна, канд. іст. наук, доцент
(вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади)

Програму схвалено на засіданні кафедри історіографії, джерелознавства та археології

Протокол від “ 24 ” _____ травня _____ 2018__ року № 9

Завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології

_____ Посохов С. І.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією історичного факультету
назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ 08 ” _____ червня _____ 2018__ року № 19

Голова методичної комісії історичного факультету

_____ Тумаков О. І.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “ Історична географія та краєзнавство” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки бакалавр
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

Спеціальності (напряму) д/в: 032 «Історія та археологія»
з/в: 032 «Історія та археологія»
(шифр, назва напряму)

Спеціалізації «Історія»

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Курс розрахований на студентів I курсу історичного факультету і пов’язаний з джерелознавчою підготовкою студентів.

На факультеті викладається низка джерелознавчих курсів і спецкурсів, у тому числі, як окремий, «спеціальні історичні дисципліни».

Курс історичної географії та краєзнавства відокремлений з інших допоміжних історичних дисциплін і ставить собі за мету сформувати головні історико-географічні та краєзнавчі поняття у студентів. Крім того, студенти знайомляться з основними проблемами розвитку і становлення історичної географії та краєзнавства, їх розділами і значенням для історичної науки.

Під час викладання курсу використовується базові історичні знання, що їх отримують студенти при вивченні паралельних курсів, в тому числі і вітчизняної історії, а також знань, що вони набули у середній школі. Курс пов’язаний з допоміжними історичними дисциплінами, джерелознавством і курсом історії України.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

Студенти здобувають знання з головних принципів історичної географії, знайомляться з проблемами історичної картографії та інших суміжних наук.

Студенти повинні оволодіти елементарними навичками роботи з історичними картами і історико-географічними текстами. А також розуміти виявлення шляхів, закономірностей, форм і методів комплексного пізнання

розвитку краю, всебічне систематичне вивчення різних регіонів країни, забезпечення використання результатів історико-краєзнавчих досліджень у різних сферах життя суспільства.

1.3. Кількість кредитів – д/в -6

з/в - 3

1.4. Загальна кількість годин – д/в -180

з/в - 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
64 год.	10 год.
Практичні, семінарські заняття	
Не передбачено	Не передбачено
Лабораторні заняття	
Не передбачено	Не передбачено
Самостійна робота	
116 год.	80 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання:

Вивчення курсу допоможе студентами уявляти історичні події у просторі, допоможе складанню у них географічної картини світу.

- оволодіти методикою історико-краєзнавчих досліджень та організації історико-краєзнавчої роботи в навчальних закладах. В процесі вивчення курсу студенти також повинні оволодіти навичками застосування отриманих знань для підготовки наукових робіт з проблем місцевої історії, а також під час організації освітньо-виховного процесу у школі. Крім цього оволодіти навичками організації збирання місцевого матеріалу, організації освітньої роботи з краєзнавства на заняттях, уроках та в позашкільній роботі.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

ЧАСТИНА I.

Розділ I

Тема 1. Історична географія: предмет, об'єкт, методи дослідження

1. *Предмет і об'єкт історичної географії.*

2. *Розділи історичної географії.*

3. *Методологія і методи дослідження.*

Історична географія — спеціальна історична дисципліна, що в останні десятиліття відокремлюється в окрему галузь історичної науки. Вона вивчає фізичну, економічну і політичну географію, а також географію населення тієї чи іншої чи країни території в минулому

Історична фізична географія вивчає всі зведення про зміну клімату, рельєфу, рослинного покриву, ґрунтів, вод, корисних копалин і їхньому впливі на людське суспільство

Історична географія населення займається з'ясуванням проблем виникнення, формування, зміни населення на різних етапах історичного розвитку

Історична географія господарства з'ясовує розвиток виробництва і його розміщення, галузеву характеристику, спеціалізацію районів, досліджує господарські зв'язки

Історична політична географія встановлює границі держав, їхній внутрішній територіально-адміністративний пристрій, локалізує місця політичних подій, розміщення населених пунктів, географію суспільних рухів і т д

Цим історична географія відрізняється від географії, що вивчає всі перераховані аспекти стосовно до сучасності Історична географія як спеціальна історична дисципліна відноситься до дисциплін джерелознавчого кола. Історична географія вивчає різні джерела з погляду географії Так само як історія не буває без дат і імен, вона не мислима і без визначеного простору, території Інакше кажучи, географічне середовище — це підмостки на який розвертається історична дія Але роль географічного середовища не пасивна, вона значно впливає на розвиток людського суспільства

Історична географія це наука, що вивчає взаємодію природи і людини, вплив географічного середовища на розвиток людського суспільства, використання людиною природи у своїй діяльності на всьому протязі його історії.

Історична географія виникла на грані двох класичних наук: історії і географії. На грані цих наук склалася не тільки історична географія, виникли також історія географії, історична картографія, картографічне джерелознавство, історія географічних відкриттів.

Основні методи, що використовує історична географія, — це порівняльно-історичний, історико-генетичний, ретроспективний аналіз, статистичний метод спостереження. Особливе значення має картографічний метод для просторово-тимчасової локалізації.

Методологічною основою історичної географії є матеріалістичне розуміння рушійних сил розвитку історії і ролі географічного середовища.

Тема 2. Значення ономастики і її розділів для історичної географії

1. *Значення топоніміки для дослідження минулого,*
2. *Гідроніміка та її внесок у вивчення історії,*
3. *Ороніміка та її значення для вивчення історії.*
4. *Етноніміка та рішення історичних завдань.*

Особливе значення для історичної географії має ономастика і її розділи. *Ономастика* — наука, що займається вивченням імен власних.

Етноніміка— важливий розділ ономастики. Вона займається вивченням назв племен, народностей і інших етнічних утворень. Етноніміка вивчає не тільки самоназви народів, але і назви, що одержує етнос від інших народів. Так, наприклад, марійці мають самоназву марі, що означає «чоловік» чи «людина», а всі давньоруські джерела знають цей народ під ім'ям череміси. Вірмени мають самоназву ганьби, грузини — картвеліі т.д. Бувають випадки, коли під тим самим назвою ховаються різні народи, а той самий народ носить кілька назв. Наприклад, у раннім середньовіччі існували два Болгарія, два Албанія, історія знає іберів на Кавказу і на Піренеях і т.д. Половці — російська назва, візантійці

їхній називали кумани, самі ж вони себе називали кипчаки. Слово «половці» російського походження й означає «блід-жовтий, половий».

Особливе значення для історичної географії має *топоніміка*, що іноді ще називають «мову землі». Топоніміка вивчає географічні назви населених пунктів, вулиць, площ. У багатьох випадках від зниклих народів збереглися лише топоніми. Такі найменування як чи Москва Харків дотепер не піддаються скільки-небудь правдоподібному тлумаченню. Хоча в кожному із приведених прикладів існує велике число пояснень. Але, звичайно, у багатьох випадках назва прозора і ми легко даємо пояснення таким топонімам як чи Запорожжя Белгород. В інших випадках для цього потрібно прикласти визначені зусилля, і ми довідаємося, що Богодухів одержав свою назву від першої церкви, побудованої в цьому місці, — «Бога духу святого». Селище Печеніги назву одержав через те, що місцевість ця з давніх часів звалася «Печенізьке поле». Цілком припустимо, що тут колись жили печеніги. Багатьом назвам народна творчість дає своє пояснення. Назва, наприклад, Києва — від князя Кия — усього лише поетична легенда. Хоча, хто знає, може бути, у легенді міститься частка істини?

Частина ономастики, що вивчає назви рік, озер, морів і інших водних об'єктів, зветься гідроніміки. Наприклад, ріки, що течуть з півночі в Чорноморсько-Азовський басейн, мають загальну основу: Дунай, Дністер, Дніпро, Дон. Слово «дон» аланською означає «вода, ріка». Звідси Донець — маленький Дон; Сіверський же тому, що у верхів'ях цієї ріки жило східнослов'янське плем'я жителів півночі. Лопань — одна з рік, на яких розташований Харків, — походить від стародрукованої назви «колодязь на болоті».

Оронімія — це частина ономастики, що займається вивченням назв частин ландшафту — хребтів, височин, улоговин і т.д. Так, назва пустелі Кизил-Кум означає «червоні піски», Кара-Кум — «чорні піски». Правда, останнім часом дають і іншу етимологію Кизил-Кум. Кизил-Кум — значить «земляні піски», тобто Кизил-Кум — це нерухомою закріплений, рослинністю пісок. Цілком зрозуміле походження таких

назв, як древня назва Уралу в росіян — «Камінь», чи назва «Поділля», східних відрогів Карпат в українців.

Тема 3. Історична карта

1. Виникнення історичних карт і атласів.
2. Поняття історична карта, умовні позначки.
3. Картографічні проєкції,

Якщо ономастика і її розділи дозволяють нам «прочитати» географічні назви, установити, який народ і в який час дав таку назву і що воно позначає, то картографія дозволяє нам усе це побачити на площині.

Відомо, що на плоскій карті неможливо передати без перекручувань усі те, що без праці передається глобусом: форму й обрис морів, континентів. Тому існують різні картографічні проєкції, у яких без перекручування передаються ті чи інші елементи земної поверхні, але немає карт, що правильно передають усі.

Історична карта,

як і географічна, — це математично визначене, узагальнене, образно-знакове зображення земної поверхні на площині, що показує розміщення, стан і зв'язки різних соціальних явищ. Різні явища й об'єкти зображуються за допомогою різних значків, ліній ареалів, картодіаграмами, лініями руху і т.д. Кількісну характеристику передають розміром знака. Наприклад, пунсон міста з великим населенням більше міста з меншим населенням. Якісна характеристика явища звичайно позначається формою чи значка кольором. Позначення на історичній карті бувають геометричними, буквеними і наочними.

Розділ II

Тема 4. Історична географія і геополітика

1. Теорія природних рубежів,
2. Географічний детермінізм.
3. Расизм.

Різні геополітичні теорії на перший план висувають географічний фактор, що тлумачиться ними перекручено. Існує географічне середовище, і вона робить свій вплив на людину, але геополітика відводить їй вирішальне, а іноді і єдине

місце. В основі геополітики лежить три теорії: 1) теорія природних рубежів; 2) географічний детермінізм; 3) расизм.

Теорія природних рубежів виникла в XVIII в. Як і всякі інші псевдонаукові теорії, вона несе в собі і раціональне зерно. Теорія пояснює багато воєн і конфлікти прагненням держав і народів досягти своїх природних границь (в одному випадку розуміються географічні рубежі, в іншому — мовні).

Географічний детермінізм виник тоді ж, коли і теорія природних границь. Для свого часу був прогресивною (прийшов на зміну провіденціалізму) концепцією. Пояснює розвиток суспільства з географічного чи середовища з її якого-небудь компонента, наприклад, клімату, наявності корисних копалин і т.д.

Расизм. Різні расистські теорії обґрунтовують перевага одних рас (чи національностей) над іншими виходячи їхніх расових ознак (зовнішніх чи внутрішніх).

Неспроможність геополітичних побудов, їхня критика.

Тема 5. Стародавні міри довжини і площі в східних слов'ян

Міри довжини. Миля, стадій, поприще, верста, сажень, лікоть, аршин, п'ядь, стрибок та ін.

Міри площі. Соха, обжа, чверть, десятина, площа, що засівається визначеною кількістю жита й ін., перехід на метричну систему.

Тема 6. Вигідність і невивідність географічного положення

Поняття вигідності (чи невивідності) географічного положення відносяться не тільки до географії, а і до історії. Звідси розуміння минутого характеру чи вигідності невивідності географічного положення. Історику необхідно вміти пояснити мікро- і макрофактори вигідність (невигідність) географічного положення, їхній взаємовплив і взаємозумовленість: економічний стан, торгові шляхи, рельєф місцевості, близькість границь, клімат і характер ґрунтів і т.п. Географічне положення, що може бути вигідно в одну епоху,

перетворюється в невігідне — в іншу. Протилежні рішення можуть (при обліку цього фактора) бути правильними. Наприклад, перенос столиці Російської держави з Москви в Санкт-Петербург на початку XVIII в. було вірним рішенням Петра I, точно також як і зворотний перенос столиці з Петрограда в Москву в 1918 р. Природно-географічні і соціальні фактори. Розуміння історичних меж вигідності географічного положення. Формаційний і цивілізаційний підходи до поняття вигідності географічного положення. Проілюструйте чи вигідність невігідність географічного положення відомими вам історичними прикладами.

Тема 7. Основні концепції історії Росії й України і місце в них географічного фактору

Позитивізм і марксизм. М.Я. Данилевський, М.І. Костомаров, М.С. Грушевський. Євразійська концепція. Циклічна концепція А. Тойнбі. Історики — «об'єктивісти» і їхній погляд на географічний фактор. Дуалістична концепція Д. Білінгтона. Психологічні концепції в російській, українській і західній історіографії. Концепція Булларда і Карра. Теорія Л. М. Гумільова.

Частина 2

ЧАСТИНА II.

Розділ 1. Становлення і розвиток історичного краєзнавства як наукової дисципліни

Тема 1. Історичне краєзнавство як складова історичної науки

План

1. Загальна характеристика та місце краєзнавства в історичній науці.
2. Предмет та об'єкт краєзнавства.
3. Основні завдання історичного краєзнавства.
4. Загальні теоретично - методологічні проблеми курсу.
5. Історичне краєзнавство і спеціальні історичні дисципліни.

Тема 2. Зародження і становлення вітчизняного краєзнавства

План

1. Витоки краєзнавства. Характер краєзнавчих знань в середньовіччі.
2. Розвиток історичного краєзнавства і характер його в період його зародження та становлення (XVII - XVIII ст.).

Тема 3. Розвиток історичного краєзнавства у I пол. XIX - на поч. XX ст.

План

1. Роль університетів в організації збору краєзнавчих матеріалів.
2. Діяльність статистичних комітетів і її значення для розвитку вивчення місцевої історії.
3. Внесок наукової інтелігенції у розвиток краєзнавства II пол. XIX в.
4. Значення археологічних з'їздів для розвитку історичного краєзнавства.

Тема 4. Історичне краєзнавство у XX – на початку XX ст.

План

1. Тенденції розвитку історичного краєзнавства у 20-30-ті рр. XX ст.
2. Характерні риси розвитку історичного краєзнавства в період Великої Вітчизняної війни і повоєнні роки.
3. Досягнення краєзнавства у 60 – на поч. 80-х рр.
4. Розвиток історичного краєзнавства на сучасному етапі.

Тема 5. Методика краєзнавчої роботи з різними видами історичних джерел

План

1. Процес накопичення історичних джерел і головні методи роботи з ними.
2. Речові джерела.
3. Етнографічні пам'ятки як етнографічні джерела.
4. Писемні джерела.
5. Усні джерела.
6. Топонімічні пам'ятки.

Тема 6. Краєзнавча робота у вузах

План

1. Історичне краєзнавство в системі освіти. Постановка проблеми.
2. Курс "історичне краєзнавство" в вузах. Історіографія питання.
3. Тематика історичного краєзнавства в навчальному процесі і науковій роботі студентів.
4. Практичне краєзнавство у вузах. Історія і сучасність.

Тема 7. Методика історико-краєзнавчої роботи у школі

План

1. Історичне краєзнавство в школі.
2. Використання краєзнавчих матеріалів в учбовій роботі.
3. Форми історико - краєзнавчої роботи у школі.

Тема 8. Шкільний історико-краєзнавчий музей

План

1. Завдання шкільного музею.
2. Профілі і фонди історико - краєзнавчих музеїв.
3. Етапи створення краєзнавчих музеїв при школі.
4. Організація роботи шкільного історико-краєзнавчого музею.

Розділ 2. Історія розвитку Харківщини (до поч. XX ст.)

Тема 1. Територія Харківщини за археологічними знахідками.

План

1. Пам'ятки кам'яного віку .
2. Бронзовий вік.
3. Скіфо-сарматський період на Харківщині.

Тема 2. Харківщина у X – XVI ст.

План

1. Територія Харківщини у складі Київської Русі.
2. Давньоруське місто Донець. Монголо-татарське нашествя і “Дике” поле.

Тема 3. Історія розвитку Слобідської України (XVII - поч. XIX ст.)

1. Джерела по вивченню історії Слобідської України (XVII-поч. XX ст.).
2. Заселення, населення та розвиток населених пунктів Харківщини у XVII – XVIII ст.
3. Слобідські полки.
4. Адміністративно-політичний устрій Слобожанщини у II пол. XVII ст.
5. Заснування і розвиток Харкова.
6. Розвиток духовної культури.

Тема 4. Розвиток Слобідської України у другій половині XIX ст.

План

1. Соціально-економічний розвиток краю у XIX ст.
2. Транспорт та шляхи сполучення у кін. XIX – поч. XX ст.
3. Харків як адміністративний, культурний, економічний центр регіону.
4. Розвиток культури.

Тема 5. Розвиток Харкова і Харківщини у I третині XX ст.

План

1. Основні історичні події XX ст. і їх значення та вплив на розвиток історії Харківщини.
2. Суспільно-політичне життя на Харківщині на початку XX ст.
3. Харківщина у період революційних змагань 1917-1920 р. Харків – столиця України.

3. Структура навчальної дисципліни

Частина 1

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	у тому числі				
Лекції		прак- тичні	лаб.	інд.	ср	
1	2	3	4	5	6	7
Розділ I						
Тема 1. Історична географія: предмет, об'єкт. Методи дослідження.	10	4				6
Тема 2. Значення ономастики і її розділів для історичної географії	14	6				8
Тема 3. Історична карта.	14	6				8
Всього годин за I розділом	28	16				22
Розділ II						
Тема 4. Історична географія і геополітика.	14	4				10
Тема 5. Стародавні міри довжини і площі в східних слов'ян.	12	4				8
Тема 6. Вигідність і не вигідність географічного положення.	12	4				8
Тема 7. Основні концепції історії Росії й України і місце в них географічного фактора.	14	4				10
Всього годин за II розділом	52	16				36
Всього годин за Частиною 1	90	32				58
Всього						

Частина 2

Назви розділів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	усьо го	у тому числі					усьо го	у тому числі					
		л	п	ла б.	інд .	с. р.		л	п	лаб.	інд .	с. р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Розділ 1. Становлення і розвиток історичного краєзнавства як наукової дисципліни													
Тема 1. Історичне краєзнавство як складова історичної науки	6	2				4		1				4	
Тема 2. Зародження і становлення вітчизняного краєзнавства	4	2				2		1				2	
Тема 3. Розвиток історичного краєзнавства у I пол. XIX - на поч. XX ст.	6	2				4						2	
Тема 4. Історичне краєзнавство у XX ст.- поч. XXI ст.	10	4				6						2	
Тема 5. Методика краєзнавчої роботи з різними видами історичних джерел	8	4				4		1				4	
Тема 6. Краєзнавча робота у вузах	4	2				2						2	
Тема 7. Методика історико-краєзнавчої роботи у школі	8	4				4						2	
Тема 8. Шкільний історико-краєзнавчий музей	6	2				4						2	
Разом за розділом 1	52	22				30		3				20	
Розділ 2. Історія розвитку Харківщини (до поч. XX ст.)													
Тема 9. Територія Харківщини за археологічними знахідками.	4	2				2		1				4	
Тема 10. Харківщина у X – XVI ст.	6	2				4						4	
Тема 11. Історія розвитку Слобідської України (XVII - поч. XIX ст.)	8	2				6						4	
Тема 12.	10	2				8						4	

Розвиток Слобідської України у другій половині XIX ст.							1				
Тема 13. Розвиток Харкова і Харківщини у I третині. XX ст.	10	2			8						4
Разом за розділом 2	38	10			28		2				20
<i>Усього годин за частиною 2</i>	90	32			58		5				40
<i>Всього годин за Частиною 1 та 2</i>	180	64			116		10				80

4. Завдання для самостійної роботи

Частина 1

№ з/п	Зміст завдань	Кількість годин		Форма контролю
		ден. від.	заоч. від.	
1.	Історична географія: предмет, об'єкт. Методи дослідження.	6	4	Співбесіда
2.	Значення ономастики і її розділів для історичної географії.	8	6	Співбесіда
3.	Історична карта.	8	6	Есе
4.	Історична географія і геополітика.	10	8	Співбесіда
5.	Стародавні міри довжини і площі в східних слов'ян.	8	4	Індивід. завд.
6.	Вигідність і невивідність географічного положення.	8	6	Реферат
7.	Основні концепції	10	6	Індивідуальний

	історії Росії й України і місце в них географічного фактора.			Проект
14	Разом за Частиною 1	58	40	

Частина 2

№ з/п	Зміст завдань	Кількість годин		Форма контролю
		ден. від.	заоч. від.	
1	Історичне краєзнавство як складова історичної науки. <i>Вивчити питання: «Історичне краєзнавство в системі історичного знання».</i>	4	4	Співбесіда
2	Зародження і становлення вітчизняного краєзнавства. <i>Тема: «Напрями краєзнавства та проблема комплексного вивчення історії краю».</i>	2	2	Співбесіда
3	Розвиток історичного краєзнавства у I пол. XIX - на поч. XX ст. <i>Підготувати есе з теми.</i>	4	2	Есе
4	Історичне краєзнавство у XX ст. – поч. XXI ст. <i>Вивчити проблему «Нові напрями історичної науки у історико-краєзнавчих дослідженнях».</i>	6	2	Співбесіда
5	Методика краєзнавчої роботи з різними видами історичних джерел. <i>Познайомитися із методикою вивчення пам'ятки.</i>	4	4	Індивід. завд.
6	Краєзнавча робота у вузах. <i>Вивчити тему: «Форми краєзнавчої роботи у вузах».</i>	2	2	Реферат
7	Методика історико-краєзнавчої роботи у школі.	4	2	Індивідуальний Проект

	<i>Скласти анкету населеного пункту.</i>			
8	Шкільний історико-краєзнавчий музей. <i>Скласти анкету музею.</i>	4	2	Індивідуальний Проект
9	Територія Харківщини за археологічними знахідками. <i>Вивчити тему: Археологічні пам'ятки Харківщини.</i>	2	4	Реферат
10	Харківщина у X – XVI ст. <i>Підготувати реферат з теми.</i>	4	4	Реферат
11	Історія розвитку Слобідської України (XVII - поч. XIX ст.). <i>Вивчити тему: Розвиток Харкова у XVII - поч. XIX ст.</i>	6	4	есе, співбесіда
12	Розвиток Слобідської України у другій половині XIX ст. <i>Вивчити проблему: «Соціально-економічний розвиток Харкова у другій половині XIX ст.».</i>	8	4	Есе, співбесіда
13	Розвиток Харкова і Харківщини у I третині. XX ст. <i>Підготувати есе з теми.</i>	8	4	Есе
14	Разом за Частиною 2	58	40	
	Разом за Частиною 1 та 2	116	80	

5. Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання на вибір:

- Підготовка виступу, доповіді, реферату з теми;
- Написання есе, виконання індивідуального творчого проекту.

Частина 1

1. Розміщення східнослов'янських племінних союзів напередодні утворення Давньоруської держави (VIII-IX).
2. Географія формування феодальних відносин у східних слов'ян.

3. Розміщення землеробських і кочових племен у східній Європі в середині I тис. н.е.
4. Географія розміщення населення Київської Русі.
5. Вплив географічних умов на процес утворення Давньоруської держави.
6. Географічний фактор в утворенні давньоруських міст.
7. Роль географічних умов у виникненні і розвитку м. Києва.
8. Географія орного і подсечного землеробства в Давньоруській державі.
9. Роль географічного фактора в процесі переходу до феодалної роздробленості Русі.
10. Вплив монголо-татарської навали на розміщення населення і господарства Русі.
11. Географічний фактор у причинах узвишся Москви в XIV-XV ст.ст.
12. Географія найважливіших промислів Росії в XVI-XVII ст.ст.
13. Географія всеросійського ринку в XVII ст.
14. Великі російські географічні відкриття в XVII ст.
15. Географічний фактор у процесі формування української народності.
16. Роль географічного фактора в утворенні козацтва.
17. Роль географічного фактора в процесі заселення Слобідської України в XVII ст.
18. Роль географічного фактора в підставі і розвитку С.-Петербурга в XVIII в.
19. Географічний фактор у Визвольній війні українського народу (1648-1654 р.).
20. Внесок М.С. Грушевського в розвиток історичної географії.
21. Зміна щільності населення Росії в XVIII в.
22. Географія торгових шляхів у XVIII в. на Україні.
23. Географія панщини й оброку в Росії в другій половині XVIII в.
24. Роль географічного фактора у Вітчизняній війні 1812 р.
25. Географія селянських хвилювань у європейській Росії в період першої революційної ситуації (1859-1861 р.).

26. Географія розміщення фортечного й особисто вільного населення України напередодні падіння кріпосного права.
27. Географія внутрішніх торгових зв'язків Москви в епоху капіталізму.
28. Зміни навколишнього середовища як результат життєдіяльності людини (на прикладі природи України в епоху капіталізму).
29. Географія "пруського" і "американського" шляху розвитку капіталізму в сільському господарстві України в післяреформений період.
30. Російські географічні відкриття в ХІХ в.
31. Географічний фактор у залізничному будівництві на Україні в епоху капіталізму.
32. Географія розміщення вищих навчальних закладів на Україні в епоху капіталізму.
33. Економічне районування України епохи імперіалізму.
34. Географія столицінської аграрної реформи.
35. Географія технічного прогресу на Україні в епоху імперіалізму.
36. Географічний фактор у виникненні і розвитку м. Харкові (1654-1917 р.).
37. Основні принципи географії електрифікації Радянської України (план ГОЕЛРО).
38. Роль географічного фактора в переносі столиці України з Харкова в Київ.
39. Зрушення промисловості СРСР на схід у результаті виконання I і II п'ятилітніх планів.
40. Вплив Великої Вітчизняної війни на розміщення промисловості УРСР.
41. Зародження і розвиток історичної географії на Україні до Жовтневої революції.

Частина 2

1	Дати загальну характеристику та визначити місце історичного краєзнавства в історичній науці.
2	Охарактеризувати предмет та об'єкт краєзнавства.
3	Головні завдання та перспективи розвитку історичного краєзнавства.
4	Історичне краєзнавство та інші спеціальні історичні дисципліни та галузі знань.
5	Охарактеризувати напрямки розвитку краєзнавства.

6	Питання періодизації історичного краєзнавства.
7	Витоки краєзнавства та елементи його розвитку до сер. XVIII ст.
8	Зародження шкільного краєзнавства.
9	Перші краєзнавчі свідчення з питань місцевої історії.
10	Зародження краєзнавства на території України.
11	Значення подорожей та експедицій XVIII – поч. XIX ст. для краєзнавчих досліджень.
12	Становлення та розвиток краєзнавства у I. пол. XIX ст.
13	Роль університетів у організації та розвитку краєзнавства.
14	Діяльність статистичних комітетів і їх внесок у розвиток історичного краєзнавства.
15	Значення Археологічних з'їздів для активізації краєзнавчих досліджень.
16	Головні тенденції розвитку краєзнавства у II пол. XIX ст.
17	Основні проблеми краєзнавчих досліджень 1920-1930-х рр.
18	Розвиток історичного краєзнавства на Україні в 1920-1930 рр.
19	19.Роль держави в організації історичного краєзнавства.
20	Періодичні видання з питань краєзнавства та їх значення для краєзнавчих пошуків.
21	Особливості розвитку краєзнавства у період Великої Вітчизняної війни.
22	Краєзнавчий рух на Україні у середині XX ст.
23	Пріоритети розвитку історичного краєзнавства у 60-70-х рр.
24	Досягнення краєзнавчих досліджень у 80-ті - I пол. 90-х рр.
25	Проблеми і перспективи розвитку історичного краєзнавства на сучасному етапі.
26	Методи вивчення краєзнавчого матеріалу.
27	Методика роботи з речовими пам'ятками.
28	Етнографічні джерелами та методи роботи з ними.
29	Методика вивчення пам'яток усної народної творчості та мови.
30	Значення топонімічних пам'яток та головні принципи і методи топоніміки.
31	Писемні пам'ятки як джерело з історії краю.
32	Історичне краєзнавство у системі освіти.
33	Взаємозв'язок наукового і шкільного краєзнавства.
34	34.Організація історико-краєзнавчих досліджень у школі.
35	Дослідний метод у шкільному краєзнавстві.
36	Навчально-освітня роль краєзнавства у школі.
37	Головні форми та методи шкільного краєзнавства.
38	38.Історія рідного краю в навчальному плані школи.
39	Позакласна та позашкільна робота з історичного краєзнавства.
40	Шкільний краєзнавчий музей.
41	Пам'ятки кам'яного віку на Харківщині.
42	Бронзовий вік на території Харківщини.
43	Скіфо-сарматський період на Харківщині.
44	Територія Харківщини в складі Київської Русі.

45	Монголо-татарське нашествя і “Дике поле”.
46	Давньоруське місто Донець.
47	Заселення краю у II пол. XVII ст.
48	Слобідські полки.
49	Адміністративно-політичний устрій Слобожанщини у II пол. XVII ст.
50	Місто Харків у XVIII ст.
51	Побут і культура Харківщини у XVIII ст.
52	Соціально-економічний розвиток краю у XIX ст.
53	Суспільно-політичне життя на Харківщині на початку XX ст.
54	Харківщина у період революційних змагань 1917-1920 р.
55	Харків – столиця України.
56	Історико-культурний розвиток Харківщини у 1920-1930-ті рр.

6. Методи навчання

Лекція, самостійна робота, робота над темами індивідуальних завдань, виконання творчих завдань, застосування комп’ютерних технологій.

7. Методи контролю

Контрольна робота, співбесіда, виконання індивідуальних та творчих проектних завдань, самостійної роботи, написання есе, реферату, письмова залікова робота, залік.

8. Схема нарахування балів

Приклад для підсумкового семестрового контролю при проведенні семестрового екзамену або залікової роботи:

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання																				Контр ольна робота , перед бачена навчал ьним плано м	Інди віду альн е завд ана	Раз ом	Залік ова робот а	Сума
Частина 1							Частина 2																	
Розділ 1			Розділ 2				Розділ 1						Розділ 2											
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11	Т 12	Т 13	20	10	50	50	100
1	1	2	1	2	2		0	0	1	1	0,5	0	0	0	1	1	1	1						

						5	5						5	5	5									
--	--	--	--	--	--	---	---	--	--	--	--	--	---	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--

T1, T2 ... – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	Зараховано
70-89	
50-69	
1-49	

Поточний контроль – форма оцінювання якості системного засвоєння студентами матеріалу навчального курсу шляхом проведення:

- контрольних робіт;
- виконання письмових завдань;
- виконання письмових завдань із усним захистом;
- написання есе;
- тестування;
- захист індивідуальних (проектних) завдань.

На заліку студент може отримати максимально 50 балів.

Максимальна кількість балів:

- за виконання контрольної роботи – 20 балів;
- за виконання індивідуального (проектного) завдання – 10 балів;
- написання есе – 10 балів.

Критерії оцінювання роботи студентів:

контрольних робіт:

Максимальний бал – 20.

20-15 балів - повна відповідь, самостійне творче мислення з теми;

14-10 балів - в цілому вірна, лаконічна відповідь;

9-5 балів – часткова відповідь на питання;

4-1 балів – обмежено фрагментарна відповідь, формальна.

індивідуальних завдань:

Максимальна кількість балів – 10

10-8 балів – студент продемонстрував творчий підхід до виконання завдання, логічність та повнота викладення теми;

7-5 балів – логічний виступ, інформаційно-повний, продуманий;

4-3 балів – формальна реалізація завдання з намаганням викласти тему;

2-1 балів – фрагментарна реалізація завдання.

Критерії оцінювання відповідей на залікові завдання:

Максимальна кількість балів – 50

Відповідь на перше і питання оцінюється по 20 балів:

20-13 балів – повна розгорнута відповідь;

14-12 балів – розгорнута відповідь з незначними помилками;

11-9 балів – відповідь з суттєвими помилками;

8-7 балів – часткова відповідь на питання;

6-4 балів – обмежена фрагментарна відповідь;

3-1 – відповідь з суттєвими помилками;

0 балів – неправильна чи відсутня відповідь.

Відповідь на друге і третє – 15 балів:

15-11 балів – студент продемонстрував творчий підхід до виконання завдання, логічність та повнота викладення теми;

10-7 балів – логічний виступ, інформаційно-повний, продуманий;

6-4 балів – формальна реалізація завдання з намаганням викласти тему;

1-3 балів – фрагментарна реалізація завдання.

9. Рекомендоване методичне забезпечення

Навчальна та наукова література, історико-культурні джерела музейних закладів Харківщини, методичні рекомендації та ін.

Література

Читина 1

Базова

1. Баландин Р. К., Бондарев Л. Г. Природа и цивилизация / Р. К. Баландин, Л. Г. Бондарев. — М., 1988.
2. Берлянт А. М. Образ пространства: карта и информация / А. М. Берлянт. — М., 1986.
3. Валентей Д. И., Кваша А. Я. Основы демографии / Д. И. Валентей, А. Я. Кваша. — М., 1989.
4. Древние цивилизации. — М., 1989.
5. Дробижев В. З., Кавальченко И. Д., Муравьев А. В. Историческая география СССР. Учебное пособие / В. З. Дробижев, И. Д. Кавальченко, А. В. Муравьев. — М., 1977.
6. Дробижев В. З., Ковальченко И. Д., Муравьев А. В. Историческая география СССР: Учебное пособие / В. З. Дробижев, И. Д. Ковальченко, А. В. Муравьев. — М.: Высш. шк., 1973. — 320 с.
7. Жекулин В. С. Историческая география. Предмет и методы / В. С. Жекулин. — Л., 1982.
8. Историческая демография: проблемы, суждения, задачи. — М., 1989.
9. Максаковский В. П. Историческая география мира / В. П. Максаковский. — М., 1997.
10. Массой В. М. Первые цивилизации / В. М. Массой. — М., 1989.
11. Мукутенов Н. К. От Страбона до наших дней. Эволюция географических представлений и идей / Н. К. Мукутенов. — М., 1985.
12. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики / Э. М. Мурзаев. — М., 1974.
13. Попов А. И. Названия народов СССР / А. И. Попов. — Л., 1973.
14. Салищев К. А. Картоведение / К. А. Салищев. — М., 1982.
15. Топонимика на службе географии. — М., 1979.
16. Яцунский В. К. Историческая география. История ее возникновения и развития в XIV–XVIII веках / В. К. Яцунский. — М., 1955.

Допоміжна

17. Алексеев В. П. Географические очаги формирования человеческих рас. — М.: Мысль, 1985. — 236 с.

- 18.Алексеев В.П. Этногенез. – М.: Высш. шк., 1986. – 176 с.
- 19.Андреев Е.М., Дарский Л.Е., Харькова Т.Х. Население Советского Союза. 1922-1991. – М.: Наука, 1993. – 142 с.
- 20.Андрианов Б.В. Земледелие наших предков. – М.: Наука, 1978. – 168 с.
- 21.Анучин В.А. Географический фактор в развитии общества. – М.: Мысль, 1982. – 334 с.
- 22.Баландин Р.К., Бондарь Л.Г. Природа и цивилизация. – М.: Мысль, 1988. – 391 с.
- 23.Бараш С.И. История неурожаев и непогоды в Европе (по XVI в. н.э.). – Л.: Гидрометеиздат, 1989. – 237 с.
- 24.Бахрушин С.В. Научные труды. Т.3. Ч.1. Вопросы русской колонизации Сибири в XVI-XVII вв. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 375 с.
- 25.Белов М.И. Проблемы изучения историко-географической среды // Известия ВГО. – 1976. - № 6. – С.512-515.
- 26.Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Т.1-2. – М.: Стройиздат, 1979.
- 27.Бучинский И.Е. О климате прошлого Русской равнины. – Л., 1957.
- 28.Водарский Я.Е. Население России за 400 лет (XVI – нач. XX в.). – М.:
- 29.Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Кн. 1-2. – Тбилиси: Изд-во Тбилис. ун-та, 1984. – 1330 с.
- 30.Гольденберг Л.А. Развитие отечественной исторической картографии // Вопросы истории. – 1974. - № 7. – С.33-48.
- 31.Григорьев А.А. Экологические уроки исторического прошлого и современности. – Л.: Наука, 1991. – 251 с.
- 32.Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период. – Л.:Наука,1990.– 280 с.
- 33.Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – Л., 1989. – 495 с.
- 34.Дегтярев А.Я. Русская деревня в XV – XVII веках: Очерки истории сельского расселения. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – 176 с.
- 35.Долуханов П.М. География каменного века. – М.: Наука, 1979. – 152 с.
- 36.Дороги России: исторический аспект. – М.: Круг, 1996. – 406 с.
- 37.Древнерусские княжества X – XIII вв.: Сб. статей. – М., 1975.
- 38.Дубов И.В. Великий Волжский путь. – Л.: Изд-во ЛГЗ, 1989. – 256 с.
- 39.Дуров А.В. Географическая среда в истории России. Конец XV – середина XIX в. – М., 1983.
- 40.Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. – М.: Наука, 1985. – 246 с.
- 41.Жекулин В.С. Историческая география: предмет и методы. – Л.: Наука, 1983. – 224 с.
- 42.Кабузан В.М. Изменения в размещении населения России в XVIII – перш. пол. XIX в. – М., 1971.
- 43.Кириков С.В. Человек и природа восточно-европейской лесостепи в X – нач. XIX в. – М.: Наука, 1979. – 183 с.
- 44.Кириков С.В. Человек и природа степной зоны. Конец X – сер. XIX в. (Европейская часть СССР). – М.: наука, 1983. – 126 с.

45. Колосов В.А. Политическая география. – Л.: Наука, 1988. – 192 с.
46. Кудряшов К.В. Половецкая степь: Очерки исторической географии. – М.: Географгиз, 1948. – 162 с.
47. Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X – XIV вв. – М.: наука, 1984. – 350 с.
48. Лавров В.А. Развитие планировочной структуры исторически сложившихся городов. – М.: Стройиздат, 1977. – 176 с.
49. Лебедев Г.С. Эпоха викингов в Северной Европе. – Л.: Изд-во ЛГЗ, 1985. – 286 с.
50. Любавский М.К. Образование основной государственной территории великорусской народности: Заселение и объединение Центра. – Л.: Изд-во АН СССР, 1929. – 175 с.
51. Любавский М.К. Обзор истории русской колонизации с древнейших времен и до XX века. – М.: Изд-во МГЗ, 1995. – 682 с.
52. Миграции и новые диаспоры в постсоветских государствах. – М., 1996.
53. Насонов А.Н. «Русская земля» и образование территории древнерусского государства. – М., 1951.
54. Паранин В.И. Историческая география летописной Руси. – Петрозаводск, Карелия, 1190. – 152 с.
55. Плетнева С.А. Кочевники Средневековья. – М.: Наука, 1982. – 188 с.
56. Разумов Г.А., Хасин М.Ф. Тонущие города. – М.: Стройиздат, 1991. – 255 с.
57. Рыбаков Б.А. Геродотова Скифия: Историко-географический анализ. – М.: Наука, 1979. – 248 с.
58. Седов В.В. Славяне в древности. – М., 1994. – 344 с.
59. Седов В.В. Славяне в раннем средневековье. – М., 1995. – 416 с.
60. Синская Е.Н. Историческая география культурной флоры. – Л.: Колос, 1969. – 480 с.
61. Сырнев И.П. Путь Игоревой рати. – Л.: Варяг, 1996. – 84 с.
62. Гарновский К.Н. Мелкая промышленность дореволюционной России: Историко-географические очерки. – М.: Радикс, 1995. – 280 с.
63. Территориальная структура народного хозяйства СССР в период НТР: сдвиги и тенденции. – М.: Наука, 1989. – 192 с.
64. Тихонов Б.В. Переселения в России во второй половине XVIII в. – М.: наука, 1978. – 214 с.
65. Шаскольский И.П. Историческая география // Вспомогательные исторические дисциплины. Сб.1. – Л., 1968.
66. Шватченко О.А. Светские феодальные вотчины в России во второй половине XVII в.: Историко-географический очерк. – М., 1996. – 286 с.
67. Яцунский В.К. Историческая география. История ее возникновения и развития в XIV – XVIII вв. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 328 с.

Частина 2

Навчальна

68. Ашурков В.Н., Карацуба Д.В., Матюшин П.Н. Историческое краеведение. – М., 1980.
69. Внеклассная работа по истории: Краеведение. – М., 1975.

70. Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория. – К., 1988.
71. Голубко В.Є., Качараба С. П., Середняк А. В. Історичне краєзнавство. Навч. посібник. Ч. 1. – Львів, 2006.
72. Жванко Л. М. Краєзнавство Слобжанщини: Навчальний посібник. – Х., 2011.
73. Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. – К., 1991.
74. Краеведение/ Под ред. Диринского. – М., 1987.
75. Кучеренко Э. И., Мошнягин Д.И. Нумизматика в школе. – М., 1968.
76. Методика историко - краеведческой работы в школе. – М., 1982.
77. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство: навчальний посібник. – 2-ге вид., стерео. – К., 2008.

Наукова

78. Абасов А. М, Основні етапи розвитку історичного краєзнавства // Український історичний журнал. – 1969. - № 12. – С. 117.
79. Акуленко В.Т. Охорона пам'яток культури в Україні 1917 – 1990. – К., 1991.
80. Багалеї Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования: В 2 т. – Х., 1905.
81. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Х., 1990.
82. Бахта В.Н. Краеведение и музейное дело в СССР. – М., 1977.
83. Белявский М.Т. Работа в музеях с историческими памятниками при изучении истории СССР (с древнейших времен до 1917 г.). – М., 1978.
84. Борисова Т.М., Дяченко М.Т., Уманський М.В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. – Х., 1966.
85. В боях за Харьковщину. – Х., 1963.
86. Всеукраїнська спілка краєзнавців. Від «А» до «Я». Довідник. – К., 2001.
87. Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии. – К., 1988.
88. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство. – К., 1991.
89. Зварич В.В. Нумізматичний словник.- Львів, 1972.
90. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. – М., 1991.
91. Історичне краєзнавство в Українській РСР. – К., 1989.
92. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. – К., 1967–1974.
93. Історія міста Харкова. ХХ століття. – Х., 2004.
94. Краєзнавство в Україні: Сучасний стан та перспективи. – К., 2003.
95. Культура і побут населення України. – К., 1991.
96. Мезенцева ГГ. Музеєзнавство/ на матеріалах музеїв Української РСР. – К., 1980.
97. Митяєв Г. К. Історичне краєзнавство в Українській РСР. – К., 1989.
98. Музей и современность. Вопросы экспозиционной работы краеведческих музеев. – М., 1979.
99. Окладный Г.М. Очерки по истории развития советского Харькова. – Х., 1956.
100. Описи Харківського намісництва кінця ХVІІІ ст. – К., 1991.
101. Охорона пам'яток історії та культури в Українській РСР. – К., 1989.

102. Постников А.В. Развитие картографии и вопросы использования старых карт. – М., 1985.
103. Репресоване краєзнавство. – К., 1994.
104. Сердюк А. Історичне краєзнавство: добробок останнього десятиріччя // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004.
105. Скрипник Г. Етнографічні музеї в Україні.- К., 1990.
106. Слюсарський А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. – Х., 1964.
107. Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства. – К., 1993.
108. Теоретичні проблеми історичного дослідження. – К., 1992.
109. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні та культурі. Досвід. Проблеми. Перспективи. – К., 1994.
110. Тронько П. Т.: [Историк]/ Библ. указ. – К.: Наук. думка, 1986
111. Тронько П.Т. Развитие исторического краеведения на Украине: Опыт, проблемы, перспективы // Историческое краеведение в СССР: Вопросы теории и практики. – К., 1991.
112. Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. – Х., 2005.
113. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років. – Х., 2004.
114. Шрамко Б.А. Древности Северского Донца. – Х., 1966.

Допоміжна література

115. Актуальные вопросы деятельности общественных музеев. – М., 1980.
116. Бойківщина: Історико-краєзнавче дослідження.- К., 1983.
117. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1988.
118. Внеклассная работа по истории: Краеведение. М., 1975.
119. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1988.
120. Дяченко Н.Т. Улицы и площади Харькова. – Х., 1986.
121. Кисельова В.П. Краєзнавчі бібліографічні видання України 1980–1990 рр.: бібліографічний покажчик.- К., 1992.
122. Комська А.М. Історичне краєзнавство в Україні: бібліографічний покажчик. – К., 1992.
123. Краеведческая библиография на Украине. Развитие краеведческой библиографии в советское время (1917-1940 гг.). – Х., 1965.
124. Крейн А.З. Рождение музея. – М., 1969.
125. Круглов Ю.Г. Фольклорная практика. - М., 1979.
126. Максименко Ф.П. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України(1847–1929 рр.): список бібліографічних праць, що стосуються окремих місцевостей УРСР, Бессарабії, Дону, Криму.- К., 1930.
127. Матеріали I-VIII Всеукраїнських краєзнавчих конференцій. 1989-1957.

128. Молинов М. П., Кононов К. Ф., Разгон Л. М., Черноморский М. Н. Историческое краеведение: основные источники изучения родного края. – М., 1969.
129. Методика историко-краеведческой работы в школе. - М., 1982.
130. Музееведение: Музеи исторического профиля. - М., 1988.
131. Музей и современность. Проблемы координации научной и научно—просветительной работы. - М., 1976.- Вып. 2.
132. Музей и школа / Под общ. ред. Кудриной Т. А.- М., 1985.
133. Новикова Г.Н. Краеведение. - М., 1984.
134. Науки в их взаимосвязи. - М., 1988.
135. Никитина Т. П. Вопросы краеведения в тезисах конференций: 1968–1987 гг. – К., 1989.
136. Никитина В.А. Краеведческая библиография. - М., 1973.
137. Никитина Т.П. Вопросы краеведения в тезисах конференций: 1968-1987 гг. – К., 1989.
138. Новикова Г. Н. Краеведение. – М., 1984.
139. Огрызко З.А., Элькин Г.Ю. Школьные музеи. – М., 1972.
140. Прус І.М. Краєзнавча робота у школі. К., 1984.
141. Смирнов В.Г. Художественное краеведение в школе – М., 1987.
142. Стецюк К. Вплив повстання Степана Разіна на Україну.- К., 1947.
143. Топографическое описание Харьковского наместничества 1787 года. – Х., 1878.
144. Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство: Підручник. - К., 2006.
145. Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. Т. 1 – 3. – Х. – 2004 – 2006.
146. Харків ХХ століття: Бібліогр. покажч. у 2 вип. – Х., 2003.
147. Харьковский государственный университет им. А.М. Горького за 150 лет. – Х., 1955.
148. <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Krajeznavstvo?uselang=uk>
149. <http://korolenko.kharkov.com/fond/gazeti.html>
150. <http://korolenko.kharkov.com/fond/journal.html>
151. <http://korolenko.kharkov.com/fond/knigi.html>
152. http://pamjatky.org.ua/?page_id=583
153. <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/1281>

13. Інформаційні ресурси

Мультимедійний проєктор, дистанційний курс (Частина 2), сайти, електронні ресурси бібліотек.